

E ho'i i ka lo'i

na Laiana Wong

‘O Hāloanakalaukapalili ke kua‘ana o nā kākāka Hawai‘i a pau. ‘O Wākea lāua ‘o Ho‘ohōkūkālani kona mau mākuā. Ua hānau ‘alu‘alu kā lāua hiapo ‘o Hāloanakalaukapalili,

no laila, ua kanu ‘o Ho‘ohōkūkālani i kana keiki hiapo i ka ‘ao‘ao hikina o ka hale. A i kekahi lā, ua hele ‘o Ho‘ohōkūkālani i kahi i kanu ‘ia kana hiapo a ua uē nui ‘o ia, a i lawa nō a pā kona waimaka i ka lepo, ‘o ke kupu a‘ela nō ia o kahi lau kapalili. ‘O ua mea kanu nei ke kalo mua loa. A ma ia hope koke mai, ua hānau hou na Ho‘ohōkūkālani lāua ‘o Wākea he keikikane, ‘o Hāloa kona inoa. A ‘o Hāloa ke kanaka Hawai‘i mua loa. ‘O kona kuleana, ‘o ia ka mālama ‘ana i kona kaikua‘ana, iā Hāloanakalaukapalili, a na ua Hāloanakalaukapalili nei nō ho‘i ia e mālama mai iā kākou, i kona mau kaikaina ho‘i. He mau kaukani makahiki i ka‘ahope akula ma ia hope mai me ka mālama ‘ia o Hāloa e nā kūpuna o kākou. I loko o ia mau makahiki, ua laha akula nā lo‘i kalo mai ‘ō a ‘ō o ko Hawai‘i pae ‘āina. Ua laha pū me nā kākāka mahi‘ai kalo a me nā kākāka aloha ‘āina nō ho‘i. I kēia mau lā na‘e a kākou e noho nei, ua emi loa mai ka po‘e nāna e lawelawe nei i ia ‘oihana a pēia pū me ka nui o nā lo‘i e mahi ‘ia nei. ‘O ua mau mahi‘ai nei e koe nei, ke mālama nei lākou i nā loina mahi‘ai i ho‘oilī ‘ia mai e nā kūpuna. Eia mai nō ka‘u hō‘ike no ia mau loina.

‘O ka māhele mua, ‘o ia ka *mānowai*. ‘O ia kekahi pani wai ma loko o ke kahawai i kūkulu ‘ia i nā pōhaku i mea e ho‘okahe ai i ka wai i loko o ke po‘owai. ‘O ka lua o ka māhele, ‘o ia ke *po‘owai*. He puka ia mea kahi e kahe mai ai

ka wai i loko o ka ‘auwai. He mea waiwai nui ke po‘owai no ka lo‘i ua like ho‘i me ke po‘o o ke kanaka. Inā e pani ia ka wai ma ke po‘owai a komo ‘ole mai ma ka ‘auwai, e malo‘o auane‘i ka lo‘i a ‘a‘ohe mea e ulu ana. Inā e ‘oki ‘ia ke po‘o o ke kanaka e make ana nō. ‘O ke kolu o ka māhele, ‘o ia ka *‘auwai*. He alawai ia e kahe aku ai ka wai i loko o nā makawai, a ma laila aku e komo aku ai i loko o ka lo‘i. He ‘auwai pōkole wale nō ko kekahi mau lo‘i a he ‘auwai lō‘ihi loa ko kekahi mau lo‘i. Ua ‘ike maka au i kekahi ‘auwai lō‘ihi loa, he ‘elua mile a ‘oi paha ke hele wāwae ‘ia. ‘O ka māhele ‘ehā, ‘o ia nō ka *makawai*. He puka ia mea i loko o ke kuāuna, a pēlā e komo ai ka wai i loko o nā lo‘i. ‘O ka māhele ‘elima, o ia ka *ho‘i*. ‘O ka ho‘i kahi e ho‘i ai ka wai i loko o ke kahawai i ‘ole e ho‘omāunauna ‘ia ka wai. He mea nui kēia mau māhele a pau no ke kahe pono ‘ana o ka wai i loko o ka lo‘i. Aia ka ulu pono ‘ana o ke kalo a kahe pono ka wai a puni ka lo‘i.

I kēia mau lā, nui nā ‘ano mea‘ai like ‘ole e koho ai. Ke ‘ai nei ka hapanui o ka po‘e Hawai‘i i nā ‘ano mea‘ai kūpono ‘ole no ke olakino e la‘a ka mea‘ai a McDonald’s a me Jack in the Box. Ho‘ono‘ono ‘ia kā kākou mea‘ai i ke koiū, ka meoneki, ke kaiōhia, a me nā mea ‘ē a‘e e kelekele ai ke kino. Aia ka maika‘i o ke olakino o ka po‘e Hawai‘i a ho‘okē kākou i kēlā mau mea kūpono ‘ole. ‘O ke kalo a me ka i‘a nā mea‘ai kūpono no ke olakino. He mau mea paiola nō ho‘i ia. Wahi a kahiko, “He mā‘ona ‘ai a he mā‘ona i‘a ko ka noanoa.” (Pukui, 1983:88) Ua lawa ho‘i kākou i ka ‘ai a me ka i‘a.

Aia no kekahi mau ki‘i e hō‘ike mai ana i nā hi‘ohi‘ona o ka ‘āina o Hawai‘i nei he kanalima

makahiki aku nei.

Nui nā lo‘i kalo o ia mau lā e waiho kāhelahela ana i ka la‘i. I kēia mau lā na‘e, ua kīpapa ‘ia ua mau lo‘i lā i ke

kimeki, i alanui a i kahua hale ho‘i. He mea

pono ko kākou ho‘i ‘ana i nā lo‘i me ka huli ‘ana o ka lima i lalo. A he mea pono nō ho‘i ko kākou hele ‘ana i ka holoholo. E a‘o hou kākou i nā hana a nā kūpuna i ola pono ko kākou mau kino.

Aloha ‘Āina!!!

He kono kēia iā ‘oukou, e nā makamaka heluhelu, e kipa mai i ka Papa Lo‘i ‘o Kānewai ma ke alanui ‘o Dole, helu 2645.

Pilikia hou nā haumāna kulanui!

na Kenji Rasmussen

Aloha nō, e nā haumāna hou a me nā haumāna

o‘o. Eia kekahi pilikia no kākou. ‘A‘ole ia o ka UARC. ‘A‘ole ia o ka ho‘onui ‘ana i ka uku kula. ‘O ia ka ‘oki ‘ana i ke kālā kōkua haumāna. E holo mana‘o ana ka ‘Aha ‘Ōlelo ‘Amelika e ‘oki i 12.7 biliona kālā o ke kālā kōkua haumāna. E ‘oki ana ka ‘Aha ‘Ōlelo ‘Amelika i ke kālā kōkua haumāna e uku i ka ‘oki ‘auhau a me ka uku no ke kaua. Ua ‘ae kanalima kenekoa i ka pila a ua kū‘ē kanalima kenekoa i ka pila; ‘o ko Dick Cheney koho ke koho ho‘oholo. E ho‘opilikia ana kēia pila i nā haumāna no ke kula ki‘eki‘e mai e hele ana i ke kulanui. No nā haumāna ma ke kulanui o Mānoa i kēia manawa, e ho‘onui ‘ia ana ka uku helu kuala he 13.7%.

E aha ana ka lawelawe hana o ke kulanui ma Mānoa e wehe i kēia pilikia? Ua kūkā kama‘ilio au i ka pelekikena o ke kulanui o Hawai‘i, iā David McClain. Ua pane ‘o pelekikena McClain penei: “*We (ka lawelawe hana) are supporting with some help with the legislature the B plus system to relieve some of burden for students.*” No nā haumāna mai ke kula ki‘eki‘e wale nō ka

papahana B+. Inā he B+ kā nā haumāna kula ki‘eki‘e i ka puka ‘ana, hiki iā lākou ke hele i ke kulanui ma Mānoa me ka uku ‘ole. Maika‘i kēia papahana no nā haumāna Hawai‘i nona ka loa‘a makahiki ‘u‘uku. ‘O kēia paha ke kōkua i ke keiki Hawai‘i e komo auane‘i ana i ke kulanui. Pehea nā haumāna ma ke kulanui o Mānoa i kēia manawa? Ua pane ‘o pelekikena McClain penei: “*We (ka lawelawe hana) are looking into it, we do not have anything right now in the works.*” ‘A‘ohe mea? Pehea kāna ‘ōlelo ho‘ohiki e ho‘onui i ke kālā kōkua haumāna ma muli o ka ho‘onui ‘ana i ka uku kula? ‘A‘ohe mea e kōkua iā kākou akā e ho‘ā‘o ana ka lawelawe hana e wehe i ka pilikia. Koe aku ia!

E aha ana ka ‘Aha ‘Ōlelo o nā haumāna o ke kulanui o Mānoa e wehe i kēia pilikia? Ua kūkā kama‘ilio au me ke kenekoa Hyun Nunn mai ka ‘Aha ‘Ōlelo o nā haumāna o ke kulanui o Mānoa. Ua pane ke kenekoa Nunn me: “*This will affect the access for students to this University. We are taking action with the legislature with our own bill.*” Ua kākau ka ‘Aha “Ōlelo o nā haumāna e ‘ōlelo ‘aelike me ka ‘Aha ‘Ōlelo Kau Kānāwai o Hawai‘i no kēia ‘Aha Kau Kānāwai. Makemake ka ‘Aha ‘Ōlelo o nā haumāna i ke kālā keu mai ka ‘Aha ‘Ōlelo Kau Kānāwai o Hawai‘i. He ‘eono haneli miliona kālā keu o ka ‘Aha ‘Ōlelo Kau Kānāwai. Ua ‘ōlelo ke kenekoa ‘o Nunn: “*With such a huge surplus of money I hope we can get some help before it is all gone and we come away with nothing.*” Makemake nā haumāna e hā‘awi ka ‘Aha “Ōlelo Kau Kānāwai o Hawai‘i i ke kulanui i nā *tuition wavier* mai ke kālā keu o ka moku‘āina. Wahi a kenekoa Nunn: “*My friend and I hoped to get a governemnt loan next semester but I do not think that is going to happen now, and I might not even try.*”

He māhele wale nō kēia ‘oki kālā o ka pū‘olo nui loa, ‘o ia ho‘i ka *Reconciliation Bill*. ‘Okī ‘ia ke kālā ma o kēia pila aupuni. ‘O kēia ka nui loa o ka ‘oki ‘ana i ka loa‘a ‘ana o ka papahana kālā kōkua haumāna.

Makemake au e ‘ōlelo i kekahi kanaka ma ke ke‘ena lawelawe hana ma Mānoa. No laila, ua kūkā kama‘ilio au i ka hope po‘o o ke kulanui o Hawai‘i ma Mānoa, iā Neal Smatresk. E aha ana kona ke‘ena no ka wehe ‘ana i kēia pilikia? Ua

pane ka hope po‘o ‘o Neal Smatresk penei: “*Well all we are looking into now is the B plus scholarship program right now... When this bill named the Reconciliation Bill passes we (nā lawelawe hana ma Mānoa) must work hard to get things done for our students already at Mānoa.*” No laila, ‘a‘ohe ona kōkua i nā haumāna ma Mānoa. Maka‘u au no ka mea e hana ana ka lawelawe hana o Mānoa i ka ‘ole no kākou, nā haumāna o Mānoa. Nau e kia‘i i ke aupuni pekela a me ka lawelawe hana o Mānoa. Mahalo.

He koa, he keiki – He ka‘ao hou

na Iwalani Inouye

‘O kēia ke ka‘ao no Koikaleo he keiki kāne i ‘i‘ini e lilo i koa. I kēlā me kēia lā, a‘o ‘ia ‘o ia e kona makua kāne, he papa po‘o no uka mai. Ha‘i mai kona makua kāne, “Inā makemake ‘oe e lilo i koa ikaika, pono e ku‘upau i ka hana.” No laila, ka‘apuni aku ‘o Koikaleo i kona ‘āina me ka ‘āwīwī. Hāpai ‘o ia i nā pōhaku ‘ano nui a ma‘a a‘e ‘o ia i nā ihe a me nā pōhaku. A‘o mai kona makua kāne i ka ‘ike kūhohonu o ka hana ‘ana i ka leiomano, ka pāhoa, ka ma‘a a pēlā aku. A pa‘a kēia ‘ike iā ia, no‘ono‘o kona makua kāne, “Ua mākaukau ka‘u keiki no ka hele ‘ana aku i ke kai e ‘a‘a i kekahi kanaka ‘o Kalinamea e noho ana i laila.

I kā Koikaleo huaka‘i ‘ana i kekahi ‘āina mamao, ‘ano maka‘u ‘o ia i kona ha‘alele ‘ana aku i kona ‘ohana. Ma ia manawa hele ho‘okahi ‘o ia akā, ua hele aku nō. Pi‘i a‘ela ‘o ia ma luna o ka pali. Hele ihola i ka ma‘ukele. Hele i loko o ke kahawai hu‘ihu‘i. A li‘uli‘u, ‘eha maoli kona mau wāwae a no laila ‘o ia i ho‘omaha iki ai ke ‘ike aku ‘o ia i kekahi wahi ‘olu‘olu. ‘A‘ole ‘o ia e luana ana i kana huaka‘i akā pono kēia hana. No laila, hele aku ‘o ia i kēlā wahi. Iā Koikaleo e hele aku ana, ua pi‘i a‘ela kona hopohopo.

Lohe akula ‘o ia i ka pā ‘ana o ko kona makua kāne leo i kona pepeiao. “Mai hopohopo. Hiki ke hana. Hiki ke hakakā i ke kanaka ‘ē a‘e. Lawa kou ikaika – mai hā‘awi pio.” Ho‘olalelale ko kona makua kāne leo iā ia, ‘o ka hele akula nō ia ‘o ke keiki.

Iā ia e ho‘okokoke aku ana i kahi o kēlā kanaka o ke kai e noho ana, lele a‘e kahi ‘īlio nui ma mua ona. Ho‘opūiwa ‘ia a‘ela ‘o Koikaleo e ia ‘īlio kupua. Ho‘omaka ka ‘īlio e hae mai iā ia. Mai nahu ‘ia ‘o ia e ko ka ‘īlio niho lipi nui loa. No laila, he mana‘o kona e hakakā i ka ‘īlio. Ho‘okahi nou aku o ka ihe, a make loa ka ‘īlio i ke keiki kāne. ‘O kēia ko Koikaleo lanakila mua. I kēia manawa, hiki iā ia ke ‘a‘a i kēlā kanaka.

Iā ia i ho‘okokoke mai ai i kahi o ke kanaka o kai e noho iho ana, aia ua Kalinamea lā e kali ana iā ia. Ua mākaukau lāua no ka hakakā ‘ana. Nānā mai ‘o Kalinamea, nānā aku ‘o Koikaleo no ka ‘ike ‘ana na wai ka ho‘ouka mua. ‘Emo ‘ole, ku‘i ‘ia ke keiki e ka hoa paio. I kēlā me kēia ‘ō ‘ana aku o ke kanaka, ‘eha ka ‘ili o Koikaleo i ka maka o ka ihe. No‘ono‘o ‘o ia, ua make loa au. E kahe iho ana kona koko ma lalo o kona maka. ‘Ane‘ane pau kana hana, o ka pā maila nō ia o ko ka makua kāne leo. Pi‘i a‘e kona ikaika a ho‘omaka hou ‘o ia e hakakā aku. ‘A‘a aku nā maka o Koikaleo iā Kalinamea. Ua nou ‘ia aku kekahi ihe, nou ‘ia mai kekahi. Nānā ke kanaka o ke kai i nā ihe e kokoke aku ana iā ia. Ho‘ā‘o ‘o Kalinamea e pale aku akā ‘a‘ole hiki. No laila, ‘ō‘ō ‘ia kona ‘ili. Hā‘ule iho kona kino i ka lepo i ka ‘eha a me ka pauaho. ‘A‘ole na‘e ‘o Kalinamea i make loa. Lanakila ‘o Koikaleo i ka ho‘oikaika ‘ana mai o ko kona makua kāne leo. Ho‘omāne‘one‘o ka leo o ka makani i ka pepeiao a ho‘ōla hou i ka ‘uhane.

E ulu ana ke aloha o Ku‘u Ha‘eha‘e!!!

Ma ka lā 26 o Ianuali i loa‘a mai ai kēia nūhou, a holo nō ka mana‘o e pa‘i aku ma kēia mau lau o ka *Hoi* i hele a laha ma ka ‘āina nei. E heluhelu mai.

Aloha nui e Ka Ulu Hoi me kona luna ho‘oponopono Aloha Nui ia. He wahi noi wale nō kēia, i māhele li‘ili‘i o kou wahi kino

holomua i ke au e ne'e nei no ka ho'olaha wale 'ana nō i ka hana a māua 'o ka'u wahine. Ua pāku'i 'ia kahi 'ōlelo ho'ākāka no ka 'aha mele i kapa 'ia kona inoa 'o Ku'u Ha'eha'e 2006. He mahalo wale nō ko 'one'i no nei hanana e ulu nei i ka hoi o ke au o ka manawa. 'O ia ihola me ia mea i 'oi a'e ma ka honua.

KEAWE LOPES

No laila, e nā hoa mūkikī wai o Kawaihuelani, e 'ike ana kākou i ka mōhala 'ana mai o kēia mala pua a Keawe lāua 'o Tracie, 'o ia ho'i ka hālau 'o Ka Lā 'Ōnohi Mai o Ha'eha'e. Ma ka lā 12 o Malaki e mā'ā'ā ai nā kukuna lā o ia hālau, a 'o ka mehana ihola nō ia o ke anaina. 'O ia nō ka lā o ka 'aha mele i kapa 'ia 'o Ku'u Ha'eha'e. E 'ike 'ia ana nō nā 'ano like 'ole o ke aloha o kānaka – o ke aloha makua 'oe, o ke aloha 'iniki a ka ipo 'oe, o ke aloha 'āina pau 'ole nō ho'i.

E komo pū ana nā māpuna leo o nā hoa like 'ole – nā kālana 'ōpiopio 'o Aaron Sala, Chad Takatsugi, a me Natalie lāua 'o Iolani Kamau'u, a pēlā pū me nā alaka'i i waele mua i kēia ala, o Jerry Santos, Karen Keawehawai'i, a me Lanihuli Lee.

Hāpai pū 'ia nō ho'i ke kuleana o ka hula 'ana e ka hālau, a me nā hoa hula kekahi, e 'Anakē Flo Koanui, Pi'ilani Smith, a me Ke Kai o Kahiki. A koe aku kahi hanana 'eleu a Hailiopua lāua me Kaliko Baker, nā kā'e'a'e'a o ka Hālau Hana Keaka o Hawai'i nei. E haiamū nā manu i kēia mau pua laha 'ole o O'ahu, a 'ike maka i ka 'ālohilohi o Ka Lā 'Ōnohi Mai o Ha'eha'e.

Lā: 12 Malaki 2006 (he Lāpule) . Wahi: Hawai'i Theatre . Hola: 6:30-9:00 ahiahi

Likiki: \$25 & \$30 ma Hawai'i Theatre

"'Aipōhaku!" wahi a ke aloha 'āina

na Kauaha'ao

Ma ka lā 26 o Ianuali nei i hui ai ka 'aha kūkā o nā Hawai'i a 'o nā iwi kupuna kahi kalo pa'a i naunau 'ia e ka po'e o laila. Ma lalo o ka malu o ka ua Tuahine, ua pili maila kekahi mau lehua o ka 'āina aloha, 'o Jon Osorio, Vicky Holt-

Takamine, Andre Perez, Keoni Kuoha, a me Kawika Tengan, a 'o Halealoha Ayau ke kōkī lehua. Ma muli o ke komo 'ana mai o nā kānaka

like 'ole i ia hana o ka ho'omoe pono 'ana i nā iwi kūpuna, ua ulu a hewahewa ka hihia o ka mana'o o kanaka e pili ana i nā makamae hūnā o Kawaihae. I ka wā o Kamehameha mā, 'a'ole paha 'o kēia kahi mea i hele a laha loa i ka waha o kanaka, a

malia paha ke kuhi 'ia nei no kēia kūkā 'ana he mea e kaula'i ai i nā iwi i ka lā. Eia na'e ka 'ī 'ana mai o Halealoha Ayau ma ka hui 'ana o ia 'aha: "If one good thing comes out of this, it will be that we are discussing the issues." E kolo ana no ka lā'au hihi, 'a'ohē ona kū wale, a i ko Halealoha mana'o o ka "puka" ana i kēia hihia, 'o ia nō ke hō'ike i ka mākaukau o kēia lāhui aloha no ka holomua 'ana i nā pilikia 'ana e mahu'i ai. Me ia mana'o au e waiho i kekahi mau mana'o i hāpai 'ia ma ka 'aha kūkā o kēlā pule aku nei.

He lā ia i noho 'ia e nā aumakua a me nā kūpuna

– na Tuahine lāua 'o Kahaukani i hō'ike i ka naue 'ana mai o nā 'ōiwi e hi'ikua 'ia. Pēlā pū nā mana'o o ka po'e ha'i 'ōlelo, ua kau nō i nā kūpuna. Ho'opuka kahi ha'i 'ōlelo, 'o Andre Perez, i kekahi mana'o i lohe 'ia ma nā 'ōlelo o kona po'e hoa kūkala mana'o, a penei nō. 'A'ole i pili

loa kēia hihia i nā iwi koko, i nā kānaka ola o kēia au. 'A'ohē ona nānā i ka hukihuki o nā hui like 'ole, 'a'ohē ona nānā i ke kā'ili 'ana o ha'i i kēia kuleana mālama iwi. Akā, na nā kūpuna i koho 'ē i ka hana e pono ai ia mau iwi a me nā mea i moe pū ma nā ana – 'o ko kākou wale nō

ka haha'i 'ana i ia koho. 'Ae like kekahi mana'ō 'o Jon Osorio, ka mea nāna i 'ōlelo, "*The other issues, such as who should be involved [in the decision-making process] pale next to the real issue,*" 'o ia nō ke kanu hou 'ana i nā iwi. 'Ano'ai paha 'a'ole hiki ke kāpae 'ia ke koho 'ana i hui nona ke kuleana e mālama i nā iwi, akā e akahēle kākou o lilo auane'i 'ia i pulakaumaka no kākou, e pō ai ka maka i ka 'ike 'ole i ka pahuhopu.

He mea ko'iko'i na'e ke kūkākama'ilio 'ana e pili ana i nā mea 'ē a'e e nonenone ai, a 'o kekahi ka ho'opa'ahao 'ana iā Halealoha Ayau ma muli o kona hō'ike 'ole 'ana i kahi e waiho

ai nā iwi o Kawaihae. Wahi āna i 'ōlelo mai ai, 'a'ole 'o kēia he mea e pale aku ai nā maka o Ezra wale nō, akā ho'opa'i 'ia 'o ia "*for not telling the judge something I wouldn't tell anyone.*" No laila, i ka maha'oi 'ana mai a Ezra i kahi huna, 'o ko

Halealoha pane akula nō ia, "Aipōhaku." Ke 'ike 'ia kēia kāne 'ōiwi, 'a'ole o kana mai kona ha'aha'a a me ka 'olu'olu, akā he mea e ho'i kona kūpa'a ikaika 'ana i kona mana'ō he pono. 'O kana hana kipi, he hana ia i ko'iko'i 'ia e ka loina Hawai'i i a'ō 'ia iā ia, a he mea ho'i ia e mālama 'ia e nā kānāwai o 'Amelika, ka mea nāna 'ē a'e i ke koho 'ana o nā kānaka pākahi i ke 'ano o kona ho'omana 'ana. 'O ia nō ka 'ōlelo e kūkala 'ia e ko 'Amelika, a eia nō 'o Halealoha ke ho'opa'i 'ia nei no ia mea like nō.

I mea e komo ai ka 'ike o nā 'ōiwi i hala, hō'ike maila 'o Kawika Tengan i kā Samuel Kamakau mana'ō i kākau ai. Wahi āna, he hō'ailona ke 'ano o ka moe 'ana o nā iwi, he mea ia e kuhī ai i ka pono a me ka hemahema paha o kānaka. Aia a ho'omoe pono 'ia nā iwi, a laila e kipa mai ai 'o Makanikeoe.

Inā pēlā, na ke kūpapaula 'ana o nā iwi e hu'e ai i nā hewa e ho'oponopono ai. Ma o kēia hu'e

'ana i nā iwi, ua puka mai no ka mea hilahila 'o Forbes mā – he 'aihue kāna, a he aha lā ho'i ka pāna'i i loa'a ai iā ia? He 'ehā haneli kanahikukūmāono kālā! Ma muli o ia kau 'ana i kumu kū'ai e lilo ai nā mea kapu o kēia lāhui i mea e kū'ai wale 'ia, eia no ka po'e kalepa ke ho'āhu nei i ke kālā i loa'a ma muli o ia 'ano kū'ai. Pēlā e pau ai ka 'āina i ke kā'ili 'ia. Pau ke kapu o nā ki'i Hawai'i i ke kū'ai 'ia ma WalMart a me nā hale kū'ai ABC. Pau nā mele kahiko i ka 'oki a tuko 'ia e nā hanauna hou.

Eia hou kekahi mana'ō o Vicky Holt-Takamine. Na nā kūpuna i ho'omoe i nā iwi i nā 'āina laulā o Hawai'i nei, i mea e kapu ai ke kulāiwi, i mea ho'i e pale aku ai i ka mea nāna e ha'ō aku i ia 'āina. Na kākou ho'i e ho'oholo i ia mana no ke kia'i maoli 'ana i ko kākou one hānau. Mea mai 'o Halealoha, inā he mana'ō ko kākou e kōkua aku iā ia a me ka Hui Mālama, eia ka mea e pono ai: "*Know your genealogy; know where your kupuna are buried, and make sure their graves are protected.*"

Nui nō ho'i ko mākou mahalo i ke kanaka nāna i ho'onoho i kēia 'aha, 'o ia ho'i 'o Kūkini Suwa, he haumāna o Kawaihuelani lāua me Kamakakūokalani. Wahi a ia lā, he mea kēia e holomua ai ka 'ike o nā haumāna o ke kulanui nei no kēia hihia. Ua kō nō ka pahuhopu, a e ola ana nō nā iwi.

[ki'i 1: Dr. Jon Osorio Pule no ke Ea
ki'i 2: Edward Halealoha Ayau
ki'i 3: Kawika Tengan me Kukini Suwa]

Kani nā leo 'ōiwi o Ho'okani Mānoa na Lokelani Fergerstrom

Aloha mai e nā hoa 'ōlelo Hawai'i mai ka mokupuni o Keawe a hiki loa aku i Ni'ihau a Kahelelani. Ua ho'omaka ho'i ke kau Kupulau ma ke kulanui o Mānoa, a he wahi ho'omana'ō no kēia i nā papahana 'ōlelo Hawai'i ma ke kula nei. 'O kekahi mea nui 'o ia ho'i 'o Ho'okani Mānoa.

Mālama 'ia 'o Ho'okani Mānoa ma lalo o ke komike Kawaihona'akealoha 'o ia ho'i ka Mele Institue o ke ke'ena 'ōlelo Hawai'i a nā Kumu

Keawe Lopes e alaka'i nei i ua komike nei. Ma waena o ia komike a ka hana nui o nā kumu 'ōlelo Hawai'i, ua ho'omau 'ia ka 'ōlelo makuahine ma nā alahahele like 'ole o nā mele Hawai'i, 'a'ole 'o Ho'okani Mānoa wale nō kai mālama 'ia. 'O kekahi o nā papahana 'o ia ho'i 'o Ke Welo Mau Nei. He papahana ia no nā haumāna a me nā kānaka 'ē a'e i hoihoi i ka mana'o o ka haku mele, a i 'ole ka po'e i 'imi i ka mana'o o nā mele i haku 'ia ma mua e la'a nā mele lāhui. 'O ka papahana 'elua, 'o ia ka mālama 'ia 'ana o nā mele Hawai'i ma ka pā leo. He papahana nō ia e ho'opa'a i nā mele 'ano kāka'ikahi o ka lohe 'ana ma nā cd, a me ka lolouila kekahi. I holomua kākou i ka 'oki leo 'ana i mea e mālama ai i kēia mau mele. Ma waena o ua mau papahana nei kupu maila ka mana'o e mālama i papa mele nāna e 'imi noi'i i ka 'ike o nā wahi pana. 'O ia papa 'o Haw 483: Papa Mele Wahi Pana, a ma laila nō e 'imi noi'i ai a 'imi aku i ke kaona i loko o nei 'ano mele. He alahahele nō ia e mālama ai i ka mana'o o ka po'e Hawai'i o ka wā i hala. Ma hope iho, kupu maila ka mana'o e kono aku i nā ho'okani pila e ka'analike i ko lākou mana'o o nā mele Hawai'i. Ho'omaka 'ia akula 'o Ho'okani Mānoa.

Ua ho'omaka 'ia i 'ehā makahiki aku nei i mea e ho'omau ai nā mele Hawai'i a i kēia mau lā e ho'omau 'ia ana nō. Na nā pu'ukani kaulana o Hawai'i nei e hele mai i ke kulanui e ho'okani no ka po'e Hawai'i. I ka makahiki kula, mālama 'ia 'elua māhele o Ho'okani, aia ka mea mua ma ke kau Hā'ulelau, mālama 'ia 'o Ho'okani Reminisces. Ma ia wā hele maila ka po'e e hīmeni i nā mele i ho'ohāli'ali'a 'ia e ko kākou mau kūpuna. 'O ka mea mua i hele mai i ke kau aku nei, 'o ia ho'i 'o 'Anakē Karen Keawehawai'i lāua 'o 'Anakala Kawai Cockett. He mea nahenahe ke lohe 'ia nā mele i hīmeni pinepine 'ole 'ia i kēia mau lā.

I kēia kau, e mālama 'ia 'o Ho'okani Continues, a ua kono 'ia nā po'e 'ōpio o ka hīmeni 'ana. Aia ka mea mua ma ka lā 13 o Ianuali, hiki maila Nā Kama i mea e ho'omaka 'ia ai ke kau kupulau ma Mānoa Gardens. He nani palena 'ole ke lohe 'ia nā leo nahenahe o ia hui mele. Ho'okani maila lākou i nā mele i kama'āina 'ia kākou 'o ia ho'i 'o Alekoki, 'o Make'e 'Ailana, a 'o kekahi mau mele hapa haole. Hiki maila nā

po'e like 'ole e ho'olohe i nā mele Hawai'i. A 'o ka maka mua wale nō ia.

I kēia kau e kipa mai ana 'o Natalie Ai, 'o Pueo Pata, 'o Nā Hoa, a 'o Puka Asing. 'O ka mea nui loa o nei kau, 'o ia ho'i ka Finale o ka makahiki 2006. E mālama 'ia ana ua mea nei ma Andrews Amphitheater ma ka lā 29 o 'Apelila. Ma ka finale, e hele mai ana kekahi mau pu'ukani kūikawā, 'o ia ho'i 'o Hau'oli Akaka, o 'Anakala Kimo Alama Keaulana, 'o Sean Na'auao, a 'o Nā Palapalai. Aia ana nō he mau mea hou aku, no laila e maka'ala 'oukou i ia mau po'e i kūkala 'ole 'ia. He mea waiwai nō ka hō'ike 'ana aku i nā kūpuna, 'o ka 'ōlelo Hawai'i kahi mea e pūlama mau 'ia nei e na 'ōpio o kēia ao.

Ma loko mai o ua papahana nei, kama'ilio iki nā kānaka e pili ana i nā mele e hīmeni 'ia. He wahi manawa ia e no'ono'o ai i nā mana'o o nā mele. 'O i aku ka nani o nā mele ke maopopo ka mana'o ma mua o ka ho'olohe wale 'ana aku. Mea mai 'o Kumu Keawe Lopes, "Maopopo iā kākou ka nui o nā 'ike e pa'a nei ma nā mele." Ke maopopo ka 'ike o ke mele he mana'o 'oko'a ke lohe aku.

E mālama 'ia ana nō 'o Ho'okani Mānoa i 'elua manawa o ka mahina, no laila i ka lā 3 o Pepeluali e kipa mai ai 'o Natalie Ai me kona hoa ho'okani. Ua ho'omaka 'o ia i kana hīmeni 'ana i kona wā 'ōpio, iā ia e hula ana me kona mau mākua i ka Hālau Hula Olana. Ma laila nō i lohe mua 'ia ai kona leo nahenahe. I kēia manawa ua 'oki 'ia akula kana cd mua 'o ia ho'i 'o 'E. He mea kupaianaha ka ho'okipa 'ana iā ia. E hele pū kākou e paipai i ka 'ōlelo makuahine o nēia 'āina a me kona mau pu'ukani.

Eia ka 'alemanaka no nā 'aha mele o kēia kau e waiho lā i ka a'oa'o nei o kēia nūpepa aloha o kākou. E nanea pū kākou i nā mele 'ōiwi!

Ianuali	13	Nā Kama
Pepeluali	3	Natalie Ai
	17	Nā Hoa
Malaki	3	Pueo Pata
'Apelila	7	Puka Asing
	29	Finale

He kahu akua o ka wā i hala

na Keoni Chang-Purdy

Aloha mai e nā kānaka ‘ōlelo Hawai‘i mai ka lā hiki a ka lā kau, mai ka ho‘oku‘i a ka hālāwai! Eia hou kākou ma ke kula! Hau‘oli au i ka ‘ike hou ‘ana a me ka launa pū ‘ana me ‘oukou! E ho‘omākaukau nō ho‘i kākou a pau no ke a‘o ‘ana aku, ke a‘o ‘ana mai ho‘i i ka ‘ike o nā kūpuna, mai hū a pua‘a akā e heluhelu pono i ke ka‘ao o Kapoi a me kekahi mau mana‘o no nā akua.

Ua ho‘ola nō ke Akua iā kākou i kēia au a holo maila i ko kākou lawehala ‘ana a me nā pilikia kekahi? Pēlā no paha ma muli o ka hilina‘i ‘ana i ke Akua, akā, he aha ke kumu o ko ke Akua mālama ‘ana i kekahi mau kānaka, a pehea e mālama ai? He aha ka ‘oko‘a ma waena o nā akua o ka wā kahiko a me ke Akua mana loa o kēia au? Ma ke ka‘ao pōkole o Kapoi, hiki ke ‘ike ‘ia kekahi pilina ma waena o ke kanaka a me ke akua, a me nā mea kupanaha i hana ‘ia e ke akua. Ua ho‘opuka mua ‘ia ke ka‘ao no Kapoi i ka lā 22 o ka mahina o Iulai ma ka makahiki 1865, aia ma *Ka Nūpepa Kū‘oko‘a*, a penei ka ‘ōlelo o ia mo‘olelo:

He kanaka ‘o Kapoi no ka ‘āina i Kahehuna i Honolulu. I ka hele ‘ana o Kapoi i ka uhuki pili i Kewalo, ma luna aku o Pauoa, loa‘a ihola iā ia kekahi mau hua pueo, a ho‘i maila ia. A hiki i ke ahiahi, ho‘omākaukau ihola ‘o ia e pūlehu. Kau ana ka pueo ma ka puka o ka pā o ka hale, a kāhea maila ka pueo, "E Kapoi — e; hō mai au hua," Nīnau akula o Kapoi; "Ehīa hua?" "E hua hiku." "‘Ōlelo akula o Kapoi; "E pūlehu ana au i kēia mau hua i i‘a na‘u." "‘Ōlelo maila ka pueo; "E Kapoi — e hō mai au hua;" "E pūlehu ana au i kēia mau hua;" "‘Ōlelo akula ka pueo; "Aloha ‘ole ‘oe e Kapoi i ka hā‘awi ‘ole mai i o‘u mau hua." "‘Ōlelo akula o Kapoi. "E ki‘i mai i ko hua." 'O kēia ka lilo ‘ana o ka pueo i akua no Kapoi.

Kauoha maila ka pueo iā Kapoi e hana i Heiau; a e kūkulu i kuahu a i lele, a o ka inoa o kahi e kūkulu ai ‘o Manua.

Kūkulu ihola ‘o Kapoi i ka Heiau a pa‘a. A kau ihola i ka mōhai a me ka mai‘a i luna o ka lele, a kapu ihola, a noa a‘ela.

Kuku‘i akula, a lohe ke Ali‘i o Kāku[h]ihewa, e noho ana i Waikīkī, me ka ‘ōlelo ‘ia aku, ua kapu mai nei kekahi kanaka i ka Heiau o kona akua, a ua noa; He kānāwai kapu, inā e kūkulu kekahi Ali‘i a kanaka paha i ka Heiau, a kapu ‘ē ma mua, a noa, ‘a‘ole na‘e i noa ke kapu Heiau a ke Ali‘i ‘Ai moku; a laila he kipi ia, a ho‘okahi ona hope o ka make. No laila, ki‘i ‘ia maila ‘o Kapoi, he lawehala, a alaka‘i ia i Waikīkī i ka Heiau o Kupalaha.

Ia lā nō, ki‘i ‘ia ka pueo o Hawai‘i, o Lana‘i, o Maui, o Moloka‘i, a ‘ākoakoa i Kalapueo. ‘O nā pueo o Ko‘olau, o Kahikiku, a ‘ākoakoa i Kanoniakapueo. ‘O ka pueo o Kaua‘i, o Ni‘ihau, o ke komohana, a ‘ākoakoa i Pueohulunui.

I ka lā i o Kāne ka ho‘ouka ‘ana o ke kaua. No ka mea, ‘o ia ka lā e make ai ‘o Kapoi; a e kau ai i luna o ka lele.

I ka wana‘ao ka ho‘omaka ‘ana o ke kaua, i ka puka ‘ana mai o ka lā: Ua uhi pa‘apū ‘ia kona mālamalama; lele maila ka pueo a wawalu i ka maka, i ka ihu o kanaka; a lanakila ka pueo ma luna o kanaka: A o ka hanalepo o ka pueo, ua paumaele nā kānaka. Ua kapa ‘ia kēlā wahi o Kukaeunahiokapueo. Ua ‘ōlelo aku ‘o Kāku[h]ihewa iā Kapoi; he akua mana kou, a ‘o kou akua ka ‘oia‘i‘o.

No laila, ua ho‘ola ‘ia ‘o Kapoi; a ua ho‘omana ‘ia ka pueo i akua. ‘O ia ho‘i ‘o Kukauakahi.

‘O ke kaua ka hopena o ke ki‘i ‘ana o Kākuhīhewa iā Kapoi a mai ia lā mai, ua maopopo iā Kākuhīhewa ka mana o Kukauakahi a mahalo ‘ia ‘o Kukauakahi. He mana ko Kukauakahi a maopopo iā Kapoi, inā ho‘omana ‘o ia i ke akua, e mālama nō ho‘i ke akua iā ia. No laila, ke hele mai kahi mea pō‘ino, maopopo iā Kapoi, na ke akua e mālama iā ia. ‘O ia nō ke kuleana o Kapoi a me ke kuleana o ke akua.

I ka iho ‘ana o ka pilikia iā Kapoi, o ko Kukauakahi kōkua akula nō ia ma muli o kā Kapoi i hana ai e ho‘okō i ke koi ‘ana o Kukauakahi, ‘o ia ho‘i ka ho‘iho‘i ‘ana i nā hua, ke kūkulu ‘ana i ka heiau ‘o Manua, ka mōhai ‘ana, a me ka ho‘omana ‘ana iā Kukauakahi. Ua

ho'okō 'o Kapoi i kēlā mau koi a ke akua i mea e ola ai 'o ia i ka mana o ke akua.

Pēlā ho'i ke 'ano o ke kuleana me ke kula – inā 'a'ole kō ka hana, e piholo ana nō ka haumāna. Ma kahakai kekahi, inā moloā kekahi, 'a'ole 'eleu i ka he'enalu 'ana, 'a'ole nui ka le'ale'a! Nui nā kānaka e aloha ana i ke Akua, a 'o wau kekahi, akā 'a'ole kākou a pau e mālama mau ana i ka pilina me ke Akua, 'a'ole anei? No'u iho, 'a'ole au hele mau i ka hale pule, haki au i ko ke Akua mau kānāwai i kekahi manawa, 'a'ole au pule i kēlā me kēia lā, 'a'ole au heluhelu i ka Baibala, he wahi kanaka 'olu'olu 'ole au i kekahi manawa, akā he Hawai'i kalikiano ho'i au. No laila, inā 'a'ole au mālama i ke Akua, 'o ka make wale nō kou hopena. He mea nonenone nō ia.

Wahi a ka Baibala, ua make 'o Iesū i mea e ho'ola ai i nā kānaka a pau ma hope o ka make 'ana. E holoī ke Akua a nalo ko kākou lawehala 'ana a e hālāwai pū nō ho'i kākou i ke Akua ma ka lani. 'O kākou nā keiki a 'o ke Akua ka makua, a e ho'i ana nō nā keiki i ke alo o ka makua inā hahai kākou i kona 'ōlelo kūpono. Pono nā kānaka e noho me ka pono a e hahai i ka Baibala i mea e hā'awi 'ia mai ai ke ola mau loa e ke Akua. Ua maopopo i nā kūpuna ke ko'iko'i o ka pilina ma waena o ke kanaka a me nā akua, 'o ia ke kumu o ka mālama 'ana o nā kūpuna i nā akua, e la'a nā aumakua, nā akua, nā kupua, a me nā hō'ailona kekahi. A i kēia lā mau nō ka mālama 'ana i ua mau akua nei a me ke Akua mana loa nō ho'i. No laila he mea ko'iko'i loa nā mo'olelo o nā kūpuna i ka hō'ike 'ana mai i kēia 'ike.

Nui ka 'ike i ho'opa'a 'ia i ka na'au o ka po'e Hawai'i: 'o nā inoa 'āina 'oe, 'o ka lōina lawai'a 'oe, 'o ka holowa'a 'oe, 'o ka ho'omākaukau 'ai 'oe, a pēlā aku. Mālama 'ia ua mau mea nei i loko o nā ka'ao, nā mo'okū'auhau, nā mo'olelo, nā hula a me ia mea aku ia mea aku o ka lōina 'ōiwi. He mana a he mau mana'o ko laila, no laila, ke heluhelu kākou i nā mo'olelo, mālama kākou i nā kūpuna o kākou a e mau ana ka 'ike o kēia lāhui aloha.

Hongi pū kāua i ka ihu o ka Waka

na Emalani Case

Huaka'i ko Hawai'i i WIPCE ma Aotearoa!!

'Akahi no wau a 'ike i ka nani o Aotearoa. Ma laila nō wau i ka'ana like ai i kou hā me nā kānaka Maori o ia 'āina. Ma laila nō wau i lohe ai i nā leo o nā kūpuna a me nā keiki. A ma laila nō wau i hele wāwae ai ma ka honua o nā kūpuna i hala. Piha kou na'au i ka hau'oli i kou hele 'ana i Aotearoa. Nui kou mahalo i ia 'āina a me nā kānaka e noho ma laila. Ua ha'aha'a nō wau i ko nā kānaka Maori hō'ike 'ana i ke aloha palena 'ole iā mākou kai huaka'i aku. I kou ho'i 'ana mai i ku'u 'āina 'o Hawai'i, ua 'ano kaumaha wau i ka pau 'ana o ka huaka'i. Akā nō na'e, maopopo ia'u 'o kēia ka ho'omaka 'ana o ke alahēle hou. Ua hiki ia'u ke hele i Aotearoa. No laila, he kuleana ko'u. Pono wau e ka'ana like i nā ha'awina au i a'o mai ai me nā kānaka i hele 'ole.

Ua hele mākou 'o ko'u hui 'o Makali'i i Aotearoa no ka hele 'ana i ka 'aha 'o WIPCE ['o ia ho'i ka *World Indigenous Peoples Conference on Education*]. Akā, 'o ka māka'ika'i 'ana i kekahi mau wahi kūikawā a me ka launa 'ana me nā po'e o ia 'āina nā mea nui a mākou i hana ai ma laila. I kekahi lā, ma mua o ka pau 'ana o ka 'aha, ua hele mākou i ke kahawai no ka hoe wa'a 'ana. Ua komo mākou i ka wa'a Maori, 'o ia ho'i ka *waka*, a a'o mai i nā kāhea pono a me ka hana pono 'ana i ka hoe. Ua le'ale'a nō ka hana a ua maika'i ka hana 'ana me ka laulima. Ua pūpūkahi mākou no ka holomua 'ana. Inā hiki i nā po'e maoli ma ka 'āina 'ē ke hana e like me kēia, hiki paha iā kākou ke holomua kekahi.

He hui wa'a ka hui 'o Makali'i. No laila, ua a'o mai mākou i nā mea e pili ana i ka wa'a. I kekahi lā 'oko'a, ua hele mākou i ka hale hō'ike'ike a 'ike i ka *waka* 'o Te Winika. He waka kahiko loa ia, a i kekahi mau makahiki aku nei ua kanu nā kānaka Maori i ia *waka* ma lalo o ka honua no ka mea, ua maka'u no lākou i ka ho'opolohe 'ana o ka po'e malihini i nā *waka*. Ua loa'a ka *waka* i nā kānaka Maori i kēia wā a he hō'ailona ka *waka* no ka ho'omau 'ana o ka

mo‘omeheu Maori. No laila, he *waka* kūikawā ia. I kou ‘ike ‘ana i ka nani o ia *waka*, ua piha kou mau maka i ka wai no ka mea, ua hiki ia‘u ke ho‘opā i kekahi mea kahiko loa a nā kūpuna Maori i kālai ai a ua hiki ke maopopo ia‘u ka mea nui o ka ho‘omau ‘ana i nā ha‘awina o ka wa‘a.

Ua hau‘oli nō wau i kou huaka‘i ‘ana i Aotearoa. Ua holo wau ma ka *waka*, ua hīmeni wau i mau mele hou, a ua a‘o mai wau i nā ha‘awina maika‘i. No laila, e ho‘omau ana wau i ke kākau ‘ana i mo‘olelo e pili ana i nā mea nani o ka ‘āina o nā ao loa a me ka po‘e ikaika o ia wahi. Mahalo nui e nā kūpuna i hala, mai ka ‘āina ‘o Aotearoa a me ku‘u ‘āina ‘o Hawai‘i, no ka ha‘awina nui a mākou i a‘o mai ai ma Aotearoa, a no nā mea au e ka‘ana like ai i ka wā e hiki mai ana.

KA ULU HOI

Keoni Chang-Purdy
Lokelani Fergerstrom
Iwalani Inouye
Kenji Rasmussen
Kahiau Wallace
Laiana Wong

Kahikina de Silva,
Luna Ho‘oponopono